

<https://doi.org/10.47100/conferences.v1i4.882>

MAHMUD ZAMAHSARI'S 'RABIY UL-ABROR' AS AN IMPORTANT LITERARY SOURCE

Тўраев Лазиз Абдивали ўғли,
Тошкент давлат шарқшунослик
университети таянч докторанти
Телефон: + 998977200014
turayevlaziz86@gmail.com

Аннотация. Ушбу мақолада Хоразм ўлкасидан чиққан аллома Маҳмуд Замахшарийнинг дидактик асари бўлган “Рабиъ ул-аброр” асари ҳақида сўз юритилади. Шунингдек, мазкур мақолада “Рабиъ ул-аброр” асари қайси услубда, қандай мақсадда ёзилгани тўғрисидаги маълумотлар ҳамда асарда берилган юксак фазилатга етакловчи баъзи иқтибослар келтирилади.

Таянч сўзлар: адабий манба, «илм ал-мухазара», иқтибос, ҳадис, тасниф, панд-насихат.

Аннотация. В данной статье рассматривается труд «Раби ул-аброр», поучительное произведение Махмуда Замахшари, ученого из Хорезмской области. В статье также представлена информация о стиле и предназначении «Раби ул-аброр», а также приведены некоторые цитаты, свидетельствующие о высоком качестве работы.

Ключевые слова: литературный источник, «илм аль-мухазара», цитата, хадис, классификация, увещевания.

Annotation. This article examines the work «Rabi ul-abror», an instructive work by Mahmud Zamakhshari, a scientist from the Khorezm region. The article also

provides information on the style and purpose of «Rabi ul-abror», as well as some quotes that testify to the high quality of the work.

Keywords: literary source, “ilm al-mukhazara”, quotation, hadis, classification, exhortations.

Мусулмон Шарқи оламида ислом динининг муқаддас китоби Қуръони Карим ва ундан кейингиси Ҳадиси шарифдир. Қуръони карим инсонларга тўғри ва ҳақ йўлни кўрсатадиган, жамиятдаги мавжуд саволлар ва муаммоларга жавоб бера оладиган ва инсонларга қиёмат кунига қадар дастурул амал бўладиган Аллоҳ таолонинг муқаддас каломи ҳисобланади. Қуръони Каримдан кейинги муқаддас маънавий манба бўлмиш ҳадислар эса Муҳаммад (с.а.в)нинг ҳаёти ва фаолиятларидан сўз юритадиган, у кишининг диний-ахлоқий кўрсатмаларидан иборат бўлади. Бу муқаддас манбаларда ижтимоий масалалар, муаммолар, инсоний фазилатлар, ахлоқий тартиб-қоидалар, таълим-тарбия масалалари кенг баён этилган.

Бу икки муқаддас манбалардан ташқари қадимдан инсонлар оғзидан оғзига ўтиб келаётган афсоналар, ҳикоялар, ривоятлар ва эртаклар ҳам мавжудки, улар жамиятдаги барча ижтимоий масалалар ва ижтимоий муносабатларни ўз ичига олади. Халқ оғзаки ижоди манбалари инсонларни яхшини ёмондан, оғирни енгилдан, пастни баланддан ажратишга, ватанпарварликка, билим олишга, адолатли бўлишга ва албатта комил инсон бўлишга даъват этади. Инсонларни улуғликка етакловчи ислом динининг муқаддас китоблари ва халқ оғзаки ижодидан ташқари, улуғ аждодларимиз томонидан ёзилган ёзма нодир манбалар ва адабий-бадий асарлар ҳам мавжуд бўлиб, уларда берилган барча масалалар марказида инсон омили турар эди. Бундай асарларни яратилиш даврининг энг юксак даври ўрта асрлар, яъни IX-XII асрларга тўғри келади.

Юқорида ҳадислар ҳақида тухталган эдик. Юртимиздан чиққан Абду ибн Хумайд ал Кешший, Имом Бухорий, Имом Муслим, Имом Термизий ва Имом Доримий каби муҳаддислар Ҳадис илми билан шуғулланишган бўлса, ана шу

улуғ муҳаддислар каторида ўз асарларида ҳадислардан унумли фойдаланган алломалар ҳам бор. Бу алломалар ўз қарашлари ва фикрларини исботлаш мақсадида аввало ҳадислардан, кейин эса саҳобаларнинг, салафийларнинг, алломаларнинг, донишмандларнинг, оқил подшоҳларнинг, вазирларнинг ва шоирларнинг нутқларидан, ваъзларидан, шеърларидан фойдаланишган. Бу услубда ёзилган асарлар қадимдан ваъзлар, хитобалар, рисолалар, мақол-маталлар, масаллар, қиссалар, ҳикматлар ва насиҳатлар кўринишида бизгача етиб келган. Бундай асарлар сирасига бир қанча асарларни киритишимиз мумкин:

- “Китоб ал-адаб ал-Кабир” асари. Абдуллоҳ Ибн Муқаффа (106-142 ҳ. й.) Форс олими бўлиб кўплаб ахлоқий асарлар муаллифи ва машҳур таржимон ҳам эди. Уни машҳур қилган таржималаридан бири бу ҳинд эпоси “Калила ва Димна”дир. Ибн Муқаффанинг “Ал-адаб ал-кабир” асари жамиятда муҳим бўлган ижтимоий, сиёсий, маънавий, давлат бошқаруви ва одоб-ахлоқ масалаларига оид панд-насиҳатлардан иборат асардир.

- “Ал байан ват табйин” асари. Машҳур араб адиби Абу Усмон Амр ибн Баҳр ал-Жаҳиз (160-255 ҳ.й.) муътазиллик оқими тарафдорларидан бири эди. Унинг “Ал байан ват табйин” асари ҳадислар, нутқлар, шеърлар, шарҳлар ва турли мулоҳазаларни ўз ичига олган. Мазкур асар Ислом дунёсидаги араб нотиклиги ва тил фалсафаси борасида дастлабки муҳим адабий асарлардан бири бўлган.

- “Ал-Иқд ал Фарид” асари. Ибн абд Раббиҳи ал Андалусийнинг (213–276 ҳ.й.) “Ал-Иқд ал-Фарид” асари ҳам турли афсоналар, таржимаи ҳоллар, тарих ва адабиётга бағишлаган ва ундаги ҳар бир номни дур-маржонга қиёслгани учун ҳам Ибн абд Раббиҳи “Ал-Иқд ал Фарид” деб атаган. Асар 25 бобдан иборат бўлиб, VII-VII асрларда Араб халифалиги тарихи ва адабиётига оид қимматли маълумотларни ўз ичига олган.

- “Китобу-л-баён ва-т-табйин” асари. Ал-Жоҳиз Абу Усмон Амир ибн Баҳр (775-868) араб мутафаккири ва ёзувчиси.бу асар араб нотиклигига оид асардир.

- “Китаб ул-ағани” асари. Абул Фароҳ ал Исфаҳоний (897-967) Мазкур асарда арабча кўшиқ ва шеърят тарихи (5-6-асрдан 10-аср бошларига қадар) тарихий воқеалар ва ҳодисалар асосида берилган. Китобда араб ва форс шоирлари, бастакорлари, ашулачиларининг асарлари ва таржимаи ҳоллари ҳақида маълумотлар ҳам келтирилган. Китобда қадимги араб қабилалари ва Умавийлар саройи ҳаёти ҳақида батафсил маълумотлар мавжуд бўлиб, исломгача бўлган Жоҳилия давридан то унинг даврига қадар араб маданияти ҳақида тўлиқ маълумот берилган. Муаллиф асарни ёзишда 50 йил вақт сарфлагани асарнинг нақадар қимматли ва аҳамиятли эканлигини кўрсатади.

- “Муруж аз-заҳаб” асари. Ал Масъудий (283 -345) томонидан ёзилган “Муруж аз-Заҳаб ва Маъдин ал-Жавҳар” (“Олтин хазиналар ва қимматли марваридлар”) асарининг биринчи жилдида дунёнинг яратилиши, қадимги Ҳиндистон, Юнон ва Рим халқларининг ижтимоий ҳаёти ва уларнинг одатлари, сиёсий вазият, диний оқимлар ва ақидалар ҳақида маълумотлар берилса, иккинчи жилдида асосан халифаларнинг таржимаи ҳоллари ҳақида маълумотлар келтирилади.

- “Симару-л-кулуб фи-л-музаф ва-л-мансуб” асари. Абу Мансур Абд ал-Малик ас-Саалибининг (350-429.) мазкур асари турли масал ва ҳикматларни ўз ичига олган араб ва форс тиллари адабиётини ўрганиш учун қимматли ва муҳим манба ҳисобланади.

- “Муҳазарат ул-удабо” асари. Ал-Раҳиб ал-Исфаҳоний (ваф. 502.) шоирлар ва нотикларнинг маъруза ва суҳбатларини бир тўплам ҳолига келтирган. Мазкур китоб адабий давраларда ҳам кенг фойдаланилган мазкур асарда араб адабиёти, шеърят, нутқлар ва латифалар ўрин олган.

- “Уюн ал-ахбор” асари. Ибн Қутайба ал-Марвазий (828-889) томонидан ёзилган мазкур асар адабий-тарихий манба бўлиб, турли соҳаларга хусусан, ижтимоий, сиёсий, диний мавзулардаги масалаларга бағишланган 10 қисмдан иборат асардир.

- “Қутадғу билик” этик-дидактик асари. Юсуф Хос Ҳожиб (тахм. 1020/21 йилларда туғилган) улуғ шоир, аллома, давлат арбоби. Унинг “Қутадғу билик” асари турк тилида ёзилган энг йирик ёзма ёдгорликлардан биридир. Мазкур асар ҳам Шарқда кенг тарқалган ўғит-насихат жанрига мансуб ижтимоий-фалсафий дostonдир. Асар турли ижтимоий-сиёсий, маънавий-ахлоқий масалалар ҳамда туркий халқларнинг ўтмиши, маданияти, илм-фани, урф-одат ва анъаналари ва ҳаёт тарзи ҳақида маълумот берувчи адабий манбадир.

Номлари зикр қилинган асарлар сирасига Маҳмуд Замахшарийнинг “Рабиъ ул-аброр” асарини ҳам киритишимиз мумкин, чунки аллома “Рабиъ ул-аброр” асарини ёзишда юқоридаги асарлар даражасидан кам бўлмаган даражада ўз асарини тасниф этади.

Тилшунослик, луғатшунослик ва диншунослик соҳаларга оид бир қанча муҳим асарларни ёзган Маҳмуд Замахшарий дидактик, ахлоқий, ижтимоий масалаларга бағишлаб ҳам асарлар ёзиб қолдирган. Унинг дидактик асарларидан энг каттаси бу “Рабиъ ул-аброр” асаридир. Мазкур асар алломанинг ҳажм жиҳатдан катта асарларидан бўлиб, турли ижтимоий масалаларни ўзи ичига олган 98 бобли асардир. Маҳмуд Замахшарий бу асарни ўзининг “Ал-Кашшоф” асарини ёзиб тугаллагандан сўнг, ҳижрий 528 (милодий 1134) йилда ёзган. Асарнинг нима мақсадда ёзилгани ва унинг аҳамияти ҳақида унинг муқаддимасидан билиб олишимиз мумкин.

“Мен ушбу китобни “Ал-Кашшоф ан ҳақоик ут-танзил” тафсирини ўқиган китобхонларнинг хотирларини жамлаш ҳамда асарни ўқиш давомида кўп мулоҳаза юритганликлари, тафсирдаги мураккаб жиҳатларни ва сирларни очишга интиланликлари учун уларнинг чарчаган зехнларига ором беришни, уларнинг қалбларига роҳат бағишлашни мақсад қилганман. Қайсики “Ал-Кашшоф”ни ўқиб қийналган бўлса, улар учун гуллар ва меваларга бой боғ¹¹ яратдим ва бу боғдан хоҳловчилар ширин мевалардан еб оғизлари ширадан

¹¹ Маҳмуд Замахшарий “Рабиъ ул-аброр” асарини чиройли бир боғга ўхшатади.

роҳатланади, бошқа хоҳловчилар чиройли гуллар ҳидидан бурунлари лаззатланишдан баҳра олади, бошқа хоҳловчилар чиройли манзарадан кўзлари қувонади ва яна бошқа хоҳловчилар боғдаги файзли сувлар шилдирашидан қулоқлари роҳатланади. Асарни ўқиганлар ҳар қандай мажислдан ҳоли бўлади, бундан бошқа илм олиши шарт бўлмайди. Кимки бойлик ва илм қидирса шу китобни ўқисин, шунда кўп нарсага эга бўлади. Кимки ўзини хор тутса ўзини иззати ошади ва чиройли бўлади. Агар бирор нарса истагида ирода қилса, ўша истаги амалга ошади. Кимки бирор маълумот қидирса, мазкур асар хабарчи бўлади. Унда Малик ва Уқайл дўстлиги ҳақида ҳамда Кусаир Азза ва Жамил ибн Абдуллах ибн Муаммар ғазаллари ва шеърларини ўқийсан. Агар хузунлик ҳоҳласанг, яъни кўнглингни бўшатмоқчи бўлсанг, йиғлатадиган хабарларни, ваъзларни, агар хурсанд бўлмоқчи бўлсанг, кулиш истагида бўлсанг кулгули хабар-латифаларни топасан. Кимки унга яқин бўлса, муҳтожлик кўрмайди, ким у билан дўст бўлса бошқа дўст керак бўлмайди”, деб таъкидлайди Маҳмуд Замахшарий ўз асари муқаддимасида.

Маҳмуд Замахшарий китобни яратишда аввал бобларда берилган мавзуга доир бўлган Расулуллоҳ (с.а.в)нинг ҳадисларини, сўнг саҳобаларнинг сўзларини, кейин тобеъинлар ҳамда араб ва форслардан бўлган обидлар, зоҳидлар, художўйлар, донишмандларнинг гапларини ва агар мавжуд бўлса мавзуга оид бўлган шоирларнинг шеърларини келтирган. Шунингдек, Бани Исроил қавмидан чиққан набийларнинг ва улардан бошқаларнинг сўзларидан ҳам иқтибос келтирган. Бундан ташқари араб ва форсларнинг тарихи, подшоҳлари, халифалари, амирлари, ҳокимлари, муғаннийлари ва шоирлари билан боғлиқ хабарлар ва қиссалардан ҳам иқтибослар келтирган. Аллома бу хабарлардан хабардор инсонлар ахлоқ-одобли, тарбияли бўлишлари учун хабарларнинг энг сараларидан иқтибослар келтирган. Бундай иқтибослардан фойдаланган ҳолда асар тасниф этиш услуби араб адабиётидаги ўн икки илмдан бири бўлган “**Илм ал-мухазара**” услубидир.

“Илм ал-мухазара” услуби ҳақида Маҳмуд Замахшарий ўзининг “Ал-қистос ал-мустикаим фий илм ал-аруз” асарида маълумот берилади. Асарда ўн икки адабиёт илми номларини келтириб ўтилади¹². Булар қўйидагилар: 1) илм матн ал-луға (луғат илми), 2) илм ал-абния (морфология-сўзларнинг шакли), 3) илм иштиқоқ (бир ўзакдан келиб чиқадиган сўзлар илми), 4) илм ал-иъраб (синтаксис), 5) илм ал-маъани (стилистика), 6) илм ал-баён (тропик ифода назарияси), 7) илм ал-аруз (вазн илми), 8) илм ал-қавафий (қофия илми), 9) инша ан-наср (насрий матн ёзиш), 10) қарз ал-шеър (шеър басталаш), 11) илм ал-китаба (ёзиш санъати), 12. Илм ал-мухазара (иқтибослик санъати, маърузалар илми). Алломаннинг “Рабиъ ал-аброр” асари айни шу ўн иккинчи илм бўлган “илм ал-мухазара” услубида ёзилган.

Маҳмуд Замахшарий ўз асарини яратишда араб, форс, юнон ва ҳинд халқлари тарихи, маданияти, қадриятларидан ҳамда пайғамбарлар ҳадисларидан, номлари зикр қилинган халқларнинг илм ва дин соҳаларида машҳур бўлган шахслари, халифалари, подшоҳлари, саркардалари, олимлари, донишмандлари, шоир ва муғаннийлари насихатлари, сўзлари, ривоятлари ва шеърларидан унумли фойдаланган. Асарда подшоҳ ва вазирлар ўртасидаги суҳбатлар, араб ва ажам халқларининг катта-катта шаҳарлари, турли ривоятлар, афсоналар, тарихий воқеа-ҳодисалар ҳам ўрин олган. Маҳмуд Замахшарий қадимги халқлар эпос ва дostonларидан ҳам иқтибос келтиради. Масалан, араб халқларининг эпоси “Айямул араб” даги ал-Фараздакий, Жарир ибн Атий, Ал-Ахтал ат-Таблиғий ва Ал-Муфаззал ад-Даббий каби шоирларнинг шеърларидан, форс халқларининг “Жовидони Хирад”, “Худойнома”, “Панднома”, “Тарихи Табарий” ва ҳиндларнинг “Калила ва Димна” асарларидан насихатлар ва маълумотлар келтиради.

¹² Маҳмуд Замахшарийнинг “Ал-қистос ал-мустикаим фий илм ал-аруз” асари 53 бет. Муҳаккиқ Баҳижа Бакир Ал-Ҳасани, Бағдод. Мактабат ал-Андалус нашриёти 1969 йил.

Қуйида биз “Рабиъ ул-аброр” асаридан инсонларни яхшиликка, илм олишга ва оқилликка чақирадиган, яхши фазилатлар улуғланган ривоятлар, суҳбатлар ва ибратли панд-насихатлардан баъзиларини келтирамиз.

Луқмони Ҳаким: “Уч тоифали инсонлар уч ҳолатда билинади, улар ғазаб чикқанда юмшоқ ва мулойим бўла оладиган, урушда жасоратли бўла оладиган ва муҳтожлик пайтда дўст бўла оладиган инсонлардир”.¹³

Рух ибн Зинбағидан сўрадилар: “Дўстлик нимани англатади”? У шундай деди: “Бу шундай ажойиб сўзки уни тушунтириб бўлмайди”.¹⁴

Холид ибн Сафвандан сўрадилар: Қандай дўст яхши? У шундай деди: Камчиликларимни тўлдирадиган, хатоларимни кечирадиган ва узрларимни қабул қиладиган дўст, яхши дўстдир.¹⁵

Афлотундан сўрашибди: Нега донолик ва бойлик бирлашмайди? У деди: Мукамаллик ҳурмати учун.¹⁶

“Бир подшоҳ вазиридан сўрабди: Инсон учун энг қадрли нарса нима?

Вазир айтибди: Унинг ақли.

Подшоҳ: Агар ақли бўлмасачи?

Вазир: Унинг одоб-ахлоқи.

Подшо: Бу деганлари ҳам бўлмасачи?

Вазир: Унда унинг бойлиги, зеро ўз бойлиги билан кимларгандир яхшилик қилади ва саховат кўрсатади.

Подшо: Агар унинг бойлиги ҳам бўлмасачи?

Вазир: Ундан кўра чакмоқ яхши, агар юқоридаги хислатларнинг ҳеч бирига эга бўлмаган инсон чакмоқ остида қолгани яхшидир.¹⁷

Бир куни Аҳнаф амирлардан бирининг уйига бориб, уни олдиға киришга изн сўрайди. Хизматкор амирдан рухсат сўраб келгунга қадар Аҳнаф эшик

¹³ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 114 бет.

¹⁴ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 114 бет.

¹⁵ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 115 бет.

¹⁶ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 138 бет

¹⁷ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 172 бет

олдида кутиб туради. Шу вақтда кўчадан сув сотувчи ўтиб кетаётиб, сув идишини Аҳнаф олдига кўйиб деди: “Эй шайх, мен келгунимга қадар шу идишга қараб тулинг”.

Бироздан сўнг хизматкор чиқиб, Аҳнафга амир олдига киришини ва уни кутаётганини айтади, шунда Шунда Аҳнаф: “Биров менга омонат қолдирди, омонатга хиёнат қилиш гуноҳ”, - деди ва сув сотувчиси келгунига қадар идишни кўриқлаб турди.¹⁸

Муҳаммад ибн Ажлон айтди: “Шайтонни энг ёмон кўрадиган одами хушмуомалали, ҳалим олимдир. Агар олим гапирса, у илмий жиҳатдан гапиради. Агар сукут сақласа, ҳалимлик билан сукут қилади. Шунда Шайтон айтади: “Олимнинг сукути менга унинг гапиришидан ҳам оғир ботади”.¹⁹

Муътамир ибн Сулаймон ибн Тархондан ривоят қилинади: “Қадимги замонларда ғазабланган бир киши бўлган ва у учта қоғозга бир нечта сўзлар битиб, уларни уч кишига беради. У биринчи кишига: “Менга қачонки ғазабланганимда шу қоғозни беринг”, дейди. У иккинчи кишига: “Ғазабланганим бироз пасайганда, менга иккинчи қоғоз беринг”, дейди. У учинчи кишига: “Мен ғазабимни тўлиқ ютиб бўлгандан кейин, ғазабим бутунлай босилганда менга учинчи қоғозни беринг”, дейди.

Биринчи қоғозда у: “Ўзингизнинг ким эканлигингизни ўйлаб кўринг ва ғазабланиш сизга тўғри келадими? Сиз Аллоҳ яратган энг доно махлуқсиз. Ғазаб билан бир-бирингизга озор берманглар. Ушбу хатни ўқиш унинг ғазабини бироз пасайтиради. Иккинчи қоғозда “Агар сиз ер юзидаги одамларга раҳм қилсангиз, жаннатда Аллоҳ сизга раҳм қилади” деб ёзилган эди. Иккинчи хатни ўқиш унинг ғазабининг яна бир қисмини тинчлантирар эди. Учинчи хатда: “Одамларга Аллоҳ буюрганидек муносабатда бўлинг. Шунда барча ишлар

¹⁸ “Рабиъ ул-аброп” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 235 бет

¹⁹ “Рабиъ ул-аброп” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 235 бет

ривожланади”. Ушбу хатни ўқиб, эркак ғабдан бутунлай тозаланади. Ибн Тархоннинг сўзларига кўра, бу киши форс шоҳи Хусрав Ануширвон бўлган.²⁰

Ривоят қилишларича, хинд шоҳлари шахматни беҳуда курашиш ва одамларни қирғин қилмаслик учун ихтиро қилишган. Агар икки салтанат ёки ҳукмдорлар ўртасида келишмовчилик, жанжал юзага келса, улар жанг қилмасдан шахмат ўйнайдилар. Ким ғалаба қозонса, урушсиз, мағлубиятсиз ғолибликни қўлга киритади.²¹

Бузургмеҳрдан сўрадилар: “Энг мукамал инсон ким?” У деди: “Ёмон ишларга бажаришга ҳис-туйғуларини жиловлай оладиган ва ўзининг жуда ақлли эканлигидан беҳабар инсонлар мукамал инсонлардир”.²²

Бузургмеҳрдан: “Нима учун устозингни отангдан афзалроқ ҳурмат қиласиз? - деб сўрадилар. Чунки отам мени ўткинчи дунёга, ҳаётга олиб келган бўлса, устозим менга боқий, охират ҳаётини ато этди.

“Калила ва Димна” соҳиби деди: “Кучли душманни зарарини кўрқув билан қайтариб бўлмайди, Кучли қум шамолдан ҳашак қутула олмаганидек”.²³

Жавидони Хирадда: Обид киши учун бу дунёда донолик, охиратда раҳм афзалдир.²⁴

Маҳмуд Замахшарийнинг “Рабиъ ул-аброр” асари араб адибётида жуда муҳим ўрин эгаллайди. Қолаверса мазкур асарда берилган ҳадислар, суҳбатлар, насиҳатлар, ўғитлар ва шеърлар нафақат араб адабиёти, балки замонавий адабиёт ривожини учун муҳим бўлган асарлар сирасига киради. Бу асарни ўзбек қадриятлари ва менталитетига хос бўлган қисмларини таржима қилиш ҳамда уни ўқув-тарбия жараёнларига жорий қилиш мақсадга мувофиқ бўлади.

²⁰ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 238 бет

²¹ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 667 бет

²² “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 501 бет

²³ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 443 бет

²⁴ “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar-.pdf> 526 бет

Фойдаланилган адабиётлар рўйхати:

1. Маҳмуд Замахшарий “Рабиъ ул-аброр” асарини чиройли бир боғга ўхшатади.
2. Маҳмуд Замахшарийнинг “Ал-қистос ал-муствақим фий илм ал-аруз” асари 53 бет. Муҳаққиқ Баҳижа Бакир Ал-Ҳасани, Бағдод. Мактабат ал-Андалус нашриёти 1969 йил.
3. “Рабиъ ул-аброр” <http://www.islamicbook.ws/adab/rbia-alabrar>

